

Terrorisme, politiek en wetenschap

De vrijheid van wetenschap in het gedrang?

De meer dan eens gruwelijke terreurdaden die in het afgelopen jaar zijn gepleegd, hebben diepe wonden geslagen in de Belgische samenleving. Met name hebben zij de geloofwaardigheid van het politie- en justitieapparaat ernstig aangetast. Dat de politici die de hoogste verantwoordelijkheid voor de organisatie en werking van dit apparaat dragen, de Ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie dus, in deze uiterst moeilijke situatie van alles hebben gedaan en nog zullen doen om aan deze aanslagen een einde te maken en het aanzien van dit apparaat op te vijzelen, kan men hen moeilijk kwalijk nemen: het is hun dure plicht.

Niet alle middelen om deze legitieme doelen te bereiken, zijn echter in een democratische rechtsstaat aanvaardbaar. Meer bepaald moeten die middelen, die de kenmerken van deze staat zelf dreigen uit te wissen, radicaal van de hand worden gewezen. Dan kan men denken aan de opbouw van een offensieve, centraal geïntegreerde politiemacht waarvan het optreden niet aan strikte normen en passende controle wordt onderworpen. Maar men moet ook stilstaan bij de blokkering van vrije wetenschapsbeoefening inzake de opkomst van terrorisme en de bestrijding van dit fenomeen.

Op dit laatste punt vind ik de situatie in het land momenteel nog niet zorgwekkend. Niettemin zijn er in de voorbije maanden, wellicht door de hoogspanning van het moment, dingen gebeurd en gezegd waaraan, met het oog op de toekomst, niet voorbij mag worden gegaan. Hierbij denk ik ten eerste aan de weigering van Minister Ch.-F. Nothomb om op 17 november jl. deel te nemen aan het programma 'Confrontatie', en speciaal dan aan de vage verklaring die voor deze weigering werd afgelegd: vanwege mijn uitslatingen op het T.V.-nieuws van 11 november over de rol van de politiek in het ontstaan van de politie- en terrorismeproblemen. Ten tweede verwijst ik naar de reactie van Minister J. Gol, een maand later, op 17 december, op de stelling van een journalist dat de aangehouden CCC'ers in wezen idealisten zijn die mede door het gebrek aan mogelijkheden om hun opvattingen tot uitdrukking te brengen tot het plegen van terreur zijn gekomen. Want hierin bracht hij volgens De Standaard onder meer naar voren dat ook België, net als andere landen, wel te maken zou krijgen met psychologen, sociologen en andere groepen die de terreurdaden zullen verklaren en die zullen proberen de bevolking te doen vergeten aan welke dreiging iedereen heeft blootgestaan. Deze uitslatingen komen er, ruim maar niet te ruim geïnterpreteerd, immers op neer dat beide Excellenties op het standpunt staan dat er niet valt te praten, ja, niet gepraat moet worden met wetenschappers, — ik wil het hier alleen over hen hebben — die het optreden van en tegen terroristen als de CCC'ers in verband brengen met het gevoerde politieke beleid, maar dat je die moet negeren en discrediteren. Dat dit standpunt niet zo ver afligt van de ziens-

wijze dat zulke wetenschappers maar beter zwijgen en dat hun desnoods het zwijgen moet worden opgelegd, zal duidelijk zijn. Het zal hopelijk ook duidelijk zijn dat van een democratische rechtsorde geen sprake meer is wanneer deze zienswijze tot beleid wordt verheven.

Het zou mij makkelijk vallen om door middel van een analyse van het beleid van deze twee Ministers in de voorbije jaren, de vraag op tafel te leggen waar uitgerekend zij twee het recht vandaan halen om zo te spreken als zij hebben gedaan. Maar ik wil hun dit recht, ondanks alles, niet ontzeggen, en ik wil het hun zeker niet betwisten met behulp van het wapen dat zijzelf hanteren: dat van de diffamatie. Ik wil me beperken tot een uitwerking van het probleem dat zij met hun reacties zelf aan de orde hebben gesteld: de beknotting en het gebruik van de vrijheid van wetenschapsbeoefening in een samenleving die door terrorisme wordt verontrust.

Een concreet buitenlands voorbeeld

De harde kern van het vage verwijt dat de Ministers aan bepaalde, aan toekomstige wetenschappers maken, bestaat erin dat dezen in hun verklaring voor het terrorisme van de CCC de politieke motieven van hun aanhangers en het gevoerde politieke beleid op elkaar betrekken, en door dit verschijnsel zo te verklaren de gepleegde aanslagen goedpraten. Met andere woorden: zij verwijten hun dat zij dit terrorisme voorstellen als een vorm van misdaad waarvoor niet enkel de CCC zelf verantwoordelijk is maar ook de Belgische staat, de Belgische overheid. En in dit verwijt ligt dan vanzelfsprekend weer het verwijt van gebrek aan loyaliteit ten aanzien van deze staat en haar bewindvoerders besloten. De bewering dat zulke wetenschappers ook bewust (zullen) proberen om het leed en de schade die door de aanslagen van de CCC zijn veroorzaakt, bij de bevolking te doen vergeten, lijkt mij een toevoeging te zijn die vooral is bedoeld om het grote publiek op voorhand al van het ongelijk van die sociologen en dergelijke te overtuigen. Infaam is dit 'argument' in de gegeven situatie overigens wel: het plaatst deze wetenschappers in moreel opzicht zomaar op een lijn met de plegers van de aanslagen en dus tegenover de overgrote meerderheid van de bevolking.

Hoe dan ook, zo gesteld hebben we hier te maken met een oud probleem, althans in de criminologie. Want wat lezen we in het voorwoord van de eerste grote studie die in de moderne criminologie over revolutie, rebellie en terrorisme werd geschreven, namelijk die van C. Lombroso en R. Laschi over *Der politische Verbrecher und die Revolutionen in anthropologischer, juristischer und staatswissenschaftlicher Beziehung*, die in 1891, door H. Kurella vertaald, in Duitsland werd uitgegeven? Zij schrijven daar: 'Allerdings ist das politische Verbrechen noch niemals als soziales Problem studirt worden, denn der Despotismus des Throns und der Barrikade haben stets darin übereingestimmt, dasselbe der wissenschaftlichen Kritik zu entziehen und daraus eine Waffe für den politischen Kampf zu schmieden'. Ik wil niet zover gaan om te beweren dat ook de hier bedoelde Ministers het terrorisme van de CCC benutten voor hun politieke strijd. Ik durf echter wel de stelling aan dat zij met hun uitlatingen gevaarlijk dicht in de buurt zijn gekomen van de andere praktijk waarvan C. Lombroso de machthebbers van toen beticht: beletten dat dit verschijnsel op kritische manier, dus niet

ondergeschikt aan hun macht maar zo nodig met inbegrip hiervan, als een maatschappelijk verschijnsel wordt bestudeerd.

Hoe C. Lombroso deze studie toch heeft aangepakt en tot welke bevindingen hij is gekomen, is nu niet interessant. Interessanter is het om te kijken naar een concreet voorbeeld van die praktijk in deze tijd en in een land dat al langer met een — aan dat van de CCC verwant — soort terrorisme te kampen heeft: Duitsland. Want aan de hand van dit voorbeeld kunnen we niet alleen ons probleem duidelijker stellen, maar ook aantonen dat het geen schijnprobleem is. Daarenboven sluit het aan op de vergelijking met het buitenland die de Minister van Justitie heeft gemaakt.

Het voorbeeld dat hier concreet wordt bedoeld is het onderzoek dat de criminoloog prof. dr. F. Sack in de jaren 1979-1983 met enkele anderen heeft uitgevoerd naar het ontstaan en de verdere ontwikkeling van het tegenwoordige 'linkse' terrorisme in zijn land. Dit onderzoek maakte deel uit van een groot project dat in 1977 — toen dit terrorisme met zijn aanslagen en moorden het land in rep en roer zette — was gestart op initiatief van *Die ständige Konferenz der Innenminister der Länder* om 'die Bevölkerung umfassend über Ziele, Methoden und Aktionen terroristischer Bestrebungen sowie über ihr Umfeld und ihren Hintergrund — den politischer Extremismus — wie auch über die von ihnen ausgehenden Gefahren aufzuklären'. Deze voorlichtingscampagne moest worden gebaseerd op een interdisciplinair onderzoek naar 'die individuellen und ideologischen Bedingungen für Terrorismus'. Meer bepaald moest dit onderzoek ertoe bijdragen 'Wissenslücken über Entstehung und Entwicklung des Terrorismus zu schlieszen, Vorurteile abzubauen und die öffentliche Diskussion zu versachlichen, um Fehler in der Einschätzung des Terrorismus und in der Reaktion auf ihn zu vermeiden'.

In zijn studie ging Sack uit van een conflicttheorie van protestbewegingen waarin — ter verklaring van hun ontstaan, verloop en afloop — vooral de acties van deze bewegingen en het optreden van staatsinstellingen en politieke overheden ertegen over en weer een rol spelen. Hij spitste zijn interactionistisch onderzoek toe op de politieke, bestuurlijke, justitiële en politiële reacties ten aanzien van de onlusten die op 2 juni 1967 plaatsvonden bij het bezoek van de Sjah van Perzië aan Berlijn, en op het effect van deze reacties op de Duitse studentenbeweging. De slotconclusie die hij aan zijn analyse verbond, was — vrij vertaald — dat de onrechtmatige, ongecontroleerde en ronduit gewelddadige manier waarop door de diverse overheden, in het bijzonder door de politie, bij deze gelegenheid en bij volgende gelegenheden werd gereageerd, het gewelddadig karakter van deze beweging heeft versterkt en zo het ontstaan van het 'linkse' terrorisme mede in de hand heeft gewerkt.

Deze uitkomst werd hem door zijn opdrachtgevers niet in dank afgenomen. In hun voorwoord van het boek waarin Sack's studie is gepubliceerd, (F. Sack und H. Steinert, *Protest und Reaktion*. Westdeutscher Verlag, Opladen, 1984) geven zij in elk geval openlijk lucht aan hun afkeuring. Het boek getuigt volgens hen van een bijzonder hoge mate van persoonlijk politiek engagement. De auteurs proberen 'mit einer Fülle konflikttheoretischer und gesellschaftskritischer Ansätze und Interpretationen (...) aufzuzeigen, welche Defizite in Staat und Gesellschaft der Bundesrepublik Deutschland nach ihrer Ansicht zur Entstehung illegaler Gewalt und hier insbesondere des Terrorismus beigetragen ha-

ben können'. De empirische basis van hun studie bestaat niet uit de resultaten van eigen onderzoek maar uit '— teilweise umstrittene — Literatur'. Niettemin, zo sluiten zij af, is juist de publikatie van deze studie een bewijs voor de verscheidenheid van wetenschappelijk onderzoek dat in een democratische rechtsstaat tot ontplooiing kan komen.

F. Sack zelf kwam in zijn voorwoord echter tot een heel ander besluit: 'Diese Studie war für mich eine Forschungserfahrung, die ich einerseits nicht missen möchte, die ich andererseits zu wiederholen nicht die Kraft hätte. Ich habe mehrfach in der Versuchung gestanden, dem Auftraggeber den Auftrag zurückzugeben'. En hij had dit, zo vervolgt hij, niet zozeer meermaals overwogen omwille van de fysieke energie die het hele onderzoeksproject vergde maar vooral om de emotionele en psychische energie die het kostte om persoonlijk de bevindingen aan te kunnen waartoe hij achtereenvolgens kwam.

Eerder al, op het IXth International Congress on Criminology te Wenen in september 1983, had hij meer gedetailleerd de omstandigheden uiteengezet waarin hij zijn studie had verricht. In dit referaat komt nog sterker de hoge prijs tot uitdrukking die met name door hem en sommige anderen achter de schermen is betaald voor het behoud van een verscheiden en dus vrije wetenschapsbeoefening in de democratische rechtsstaat Duitsland. Terwijl er via de bemanning, de financiering, de publikatieafspraken enz. toch al allerlei was gedaan om het gehele project in 'goede banen' te leiden, moesten zij zich telkens weer verweren tegen subtiele manoeuvres van politici, ambtenaren en medeonderzoekers. Dezen wilden de uitslag van hun studie inpassen in het officiële betoog over de opkomst, de aard en de bestrijding van het terrorisme. Subtiele manoeuvres ... omdat een grove aantasting van de grondregels van wetenschappelijk onderzoek de legitimiteit, het nut en de invloed van de bekomen analyse-resultaten zou aantasten.

Terug naar de binnenlandse situatie

Passen we nu dit buitenlandse voorbeeld toe op de uitlatingen van de beide Ministers in eigen land. Het wordt dan onmiddellijk duidelijk dat door deze uitlatingen een ernstig probleem is geschapen. Het voorbeeld maakt immers duidelijk dat in een democratische rechtsstaat een apert verbod van vrije wetenschapsbeoefening ideologisch niet kan en ook niet functioneel is. Het staat immers niet alleen volkomen haaks op de beginselen van een dergelijke staat, maar het bevestigt ook wat extremistische tegenstanders ervan beweren en ondermijnt het vertrouwen van de bevolking in haar eigen overheden. Kritische, onwillige wetenschappers moeten in zo'n staat dus op een andere, meer subtiele, manier ondergeschikt worden gemaakt aan de belangen en inzichten van haar vertegenwoordigers. Ze moeten niet censuur worden onderworpen, maar tot zelfcensuur worden gebracht. Door ze in de schoot van de staat af te matten in een bureaucratische uitputtingsslag en — als dit niet lukt — door ze extern, in de buitenwereld, ideologisch in de ban te doen, tot *persona non grata* te verklaren.

Het is precies deze laatste strategie die door de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Justitie is beproefd. In het geval van Minister Ch.-F. Nothomb schuilt de behendigheid waarmee hij deze strategie heeft toegepast natuurlijk niet in het afzeggen van zijn deelname aan 'Confrontatie' wegens mijn aanwe-

zigheid, ofschoon deze verklaring op zichzelf natuurlijk kan worden geduid als een eerste poging om mij te verbannen van het publieke forum. Maar door zelf bij een bepaald debat weg te blijven wordt nog niet automatisch de publieke discussie geblokkeerd over het standpunt dat ik had ingenomen. Dat heeft de Minister wel gedaan, althans trachten te doen, en hierin schuilt juist de subtiliteit van zijn optreden, door op het moment zelf niet precies aan te geven wat hem dan aan mijn uitlatingen zo stoorde en door naderhand stommetje te spelen toen om een nadere verklaring werd gevraagd. Want door deze handelwijze manoeuvreerde hij mij in de richting van een dissidente positie en ontsloeg hij zichzelf van de verplichting om op de inhoud van mijn woorden in te gaan. Met dissidenten praat je niet. Die ..... je!

Wat Minister Ch.-F. Nothomb probeerde te bereiken met zwijgen, dat streeft Minister J. Gol kennelijk na door te spreken. Want in zijn woorden zitten drie vrij subtiele trucs verweven om te beletten dat mede door toedoen van wetenschappers de publieke discussie evolueert in een richting die hem niet zint. De eerste bestaat in het door elkaar halen van wetenschap en moraal, van verklaren en veroordelen, van empirie en norm, en dit op een manier die, zoals gezegd, werkelijk infaam is. De tweede bestaat in de gratuite verwijzing naar wat er in de omringende landen zou zijn gebeurd. Want kan hij hard maken dat wetenschappers daar bewust hebben geprobeerd om de ellendige gevolgen van terroristische aanslagen onder tafel te praten? De derde truc bestaat erin zichzelf voor te stellen als 'de stem van het volk'.

Het zal duidelijk zijn dat door de toepassing van de 'verbanningsstrategie' de vrijheid van wetenschapsbeoefening in een democratische rechtsstaat inderdaad niet formeel in het gedrang wordt gebracht, maar hierdoor feitelijk wel in gevaar komt. Het pleit voor de Bondsrepubliek Duitsland dat haar overheden, die op het hoogste niveau voor de openbare orde en veiligheid verantwoordelijk zijn, het hebben aangedurfd om na een geweldige crisis in de binnenlandse veiligheid ook kritische wetenschappers een onderzoeksopdracht te geven en hun werk, ofschoon het hun helemaal niet zinde, toch te publiceren; ook al handelen zij nogal cynisch door juist dit werk aan te prijzen als het beste bewijs van de democratische en rechtstatelijke signatuur van hun republiek.

Onze Ministers zouden de verdenking die zij zelf op zich hebben geladen, namelijk — dat zij onder druk van de eigen crisis in de binnenlandse veiligheid — de vrijheid van wetenschapsbeoefening juist op dit zo vitale punt willen beknotten, ongedaan kunnen maken door tegelegenertijd op een liberale manier ook wetenschappelijk onderzoek aangaande deze crisis mogelijk te maken. De resultaten van een dergelijk onderzoek zouden verder niet alleen het broodnodige voedsel geven voor behoorlijke antwoorden op vele vragen die onder de bevolking op dit punt leven. Zij zouden ook het Parlement in staat stellen zijn controlerende taak ten overstaan van de betrokken uitvoerende macht beter uit te oefenen dan momenteel het geval is.

Het gebruik van de vrijheid van wetenschap

Niet alleen de Duitse overheden verdienen echter lof. Zeker zoveel, zo niet meer lof verdient F. Sack. Want door zichzelf compleet in de waagschaal te leggen en vooral door ondanks alle mogelijke hindernissen en belemmeringen vol te hou-

den, heeft hij uiteindelijk de bewering mogelijk gemaakt dat zijn studie een bewijs van de waarde van de Duitse democratie vormt. Maar hoe dan ook, zijn optreden roept meer bepaald de vraag op hoe in terrorisme(bestrijding) geïnteresseerde wetenschappers in de democratische rechtsstaat België op dit moment van hun vrijheid van wetenschap gebruik kunnen maken, zelfs gebruik moeten maken.

Naar mijn mening moeten zij zich in het algemeen de vrijheid blijven nemen om mede te waken voor het voortbestaan van deze staat. Dit betekent in mijn ogen ten eerste dat zij geen geheim moeten maken van hun verwerping van elke vorm van terreur die door de betrokken groepen wordt uitgeoefend, omdat die terreur direct en indirect een bedreiging vormt voor deze staat en dus ook voor de vrijheid van wetenschapsbeoefening. Ten tweede moeten zij er zich voor inspannen dat het politieel-justitiële optreden tegen deze groepen weliswaar doeltreffender wordt maar hierom de perken van een democratische rechtsstaat niet te buiten gaat. En ten derde moeten zij hun vrijheid om naar verklaringen te zoeken voor wat er (niet) gebeurt en om die verklaringen publiek te maken, verdedigen tegen pogingen om haar te fnuiken.

Zo algemeen geformuleerd levert deze driedledige 'opdracht' natuurlijk nog niet zoveel grote problemen op. Deze ontstaan maar bij de concretisering ervan, zoals we hebben gezien. Omdat het natuurlijk onmogelijk is om (nu) alle problemen, alle dilemma's die hierbij ontstaan, te bespreken, wil ik ze enkel aan de orde stellen op het punt dat tot nu toe de meeste problemen heeft veroorzaakt, namelijk het geven van verklaringen voor het ontstaan van het terrorisme en voor de problemen bij zijn bestrijding.

Voor mij staat het buiten kijf dat het ook in de gegeven situatie volkomen oorbaar is om ook op dit punt openlijk te spreken over wat er (niet) gebeurt. En niet alleen oorbaar maar ook nodig en nuttig. Nodig omdat met moedwillig zwijgen hierover de democratische rechtsstaat een slechte dienst wordt bewezen. Men wijkt dan immers voor de verfoeilijke terreur van de omstreden bendes, respectievelijk voor twijfelachtige druk van de overheid om aan zelfcensuur te doen. Nuttig omdat het de publieke discussie kan verrijken over wat er (niet) gebeurt en over wat er moet gebeuren om herhaling zoveel mogelijk te voorkomen. Niettemin acht ik het ook geboden om bij het poneren van verklaringen een zekere terughoudendheid te betrachten, en alleen met verklaringen te komen die op grond van wat er over de gebeurtenissen bekend is geworden, in redelijke mate aanvaardbaar zijn. Enerzijds is deze terughoudendheid geboden omdat er in de (wetenschappelijke) literatuur vele theorieën de ronde doen, anderzijds omdat nog maar weinig duidelijk is geworden van hetgeen waarop mogelijke verklaringen moeten slaan.

Zo vind ik het nog steeds verdedigbaar om in het geval van de CCC luidop conflicttheoretische verklaringen voor haar ontstaan te opperen, zoals die in het buitenland door gerenommeerde onderzoekers zijn gegeven voor de opkomst van soortgelijke groepen daar. Niet alleen het optreden zelf van de CCC (hun motieven, hun middelen, hun werkwijzen, hun doelen) sterkt mij in deze opvattingen maar ook de, soms min of meer gewelddadige, afloop van diverse protestbewegingen in de voorbije jaren. De argumenten die tot nu toe zijn gebruikt om de ongeldigheid van dergelijke verklaringen in de Belgische situatie aan te tonen, bijvoorbeeld dat het optreden van de CCC 'geen voorgeschiedenis' zou

hebben of dat hun aanhangers onmogelijk in staat zouden zijn (geweest) om zonder 'verdachte hulp' van buitenaf zo plots een lange reeks aanslagen te plegen, spreken mij alleen al niet erg aan omwille van hun jarenlange contacten met 'bondgenoten' in de omringende landen. Voor de conspiratietheorie waarin deze 'tegenargumenten' passen, zijn trouwens tot op heden nog helemaal geen behoorlijke positieve aanwijzingen gevonden, althans publiek gemaakt.

Als het gaat om het geven van verklaringen voor de problemen die zich blijken voor te doen bij de politieke bestrijding van het terrorisme, valt het mijns inziens zonder meer te verdedigen om in algemene zin te wijzen op de factoren — politieke en andere — die deze problemen hebben veroorzaakt. Hiervoor kan trouwens beroep worden gedaan op een uitgebreide (inter)nationale literatuur die in de voorbije decennia over politie in het algemeen en over politieke terrorismebestrijding in het bijzonder is ontstaan. Maar mij persoonlijk gaat het op dit ogenblik te ver om in het geval van 'de bende van Nijvel' bijvoorbeeld de geringe opsporingsresultaten die tot nu toe zijn geboekt, met grote stelligheid toe te schrijven aan connecties tussen deze bende en de opsporingsinstanties. Ondanks alle mysterieuze dingen die zich rond deze bende en de tegen haar gerichte politieke actie hebben voorgedaan en nog voordoen, is er volgens mij volstrekt onvoldoende grond voor zulke verklaring, althans voor de stelligheid waarmee ze wordt geponeerd. Wie vertrouwd is met de genoemde literatuur, en des te meer wie daarenboven vertrouwd is met de praktijk van opsporingsonderzoek, weet in elk geval dat er legio andere redenen kunnen zijn waarom de gewenste resultaten zo lang op zich laten wachten.

Ik ben me er, tot slot, ten volle van bewust dat met de gedachten die in deze editorial zijn ontvouwd, zeker niet het laatste woord is gezegd over de vrijheid van wetenschap in een door terrorisme verontruste samenleving. Maar als ze de publieke discussie over de beknotting en het gebruik van deze vrijheid stimuleren, hebben ze wat mij betreft hun doel bereikt. Het zou evenwel nog beter zijn wanneer, als uitvloeisel hiervan, met loyale steun van de centrale overheid empirisch onderzoek zou worden opgezet rond de veiligheids crisis die we meemaken.

Cyrille Fijnaut
8 januari 1986